

Dövlət Tərcümə Mərkəzi müasir Azərbaycan ərazilərində əsrlər boyu yaşamış albanların qədim tarixindən, azəri türkləri ilə birgə yaşayışı və ortaq mədəniyyətindən, 1836-cı ilin 11 mart tarixində Rusiya imperatoru I Nikolayın fərmanı ilə erməni qriqorian kilsəsinin tabeliyinə verilmiş Alban Həvvari Kilsəsinin sonradan məkrli erməniləşdirmə siyasəti ilə

bir qədər sonrakı dövrlər Yerusəlim patriarxlığına bağlılıqdan qaynaqlandığı da müəyyən edilmişdir. Bu barədə məşhur Alban tarixçisi Musa Kalankatlının Alban hökmdarı Cavanşirin göstərişi ilə yazdığı "Alban ölkəsinin tarixi" əsərində daha detallı bilgiler verilir. Əsərdə apostol Faddeyin şagirdi Müqəddəs Yeliseyin qədim Albaniya vilayətlərindən olan Şe-

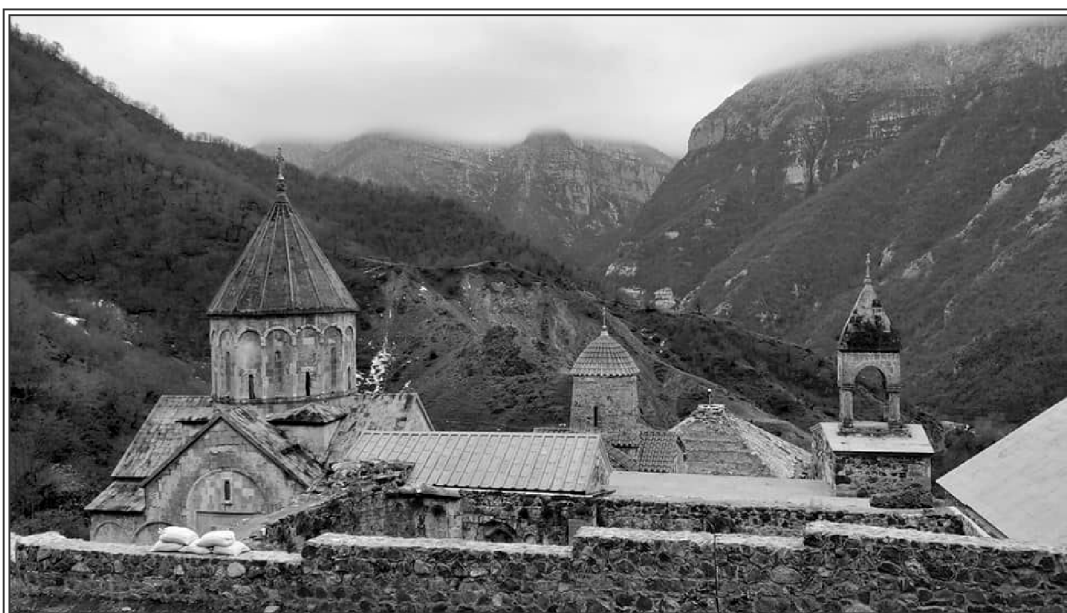
Bərdəyə köçürdükdən sonra Bərdə kilsəsi böyük monastıra çevrilir.

Alban kilsələrini erməniləşdirmək cəhdi faktlarına bir çox tanınmış dünya tarixçilərinin elmi tədqiqatlarında da rast gəlinir.

İmperator I Nikolayın 11 mart 1836-cı il Fərmanına əsasən Rusiya Senatının təsdiq etdiyi 10 aprel 1836-cı il tarixli Əsasnamə-

demik Ziya Bünyadov VII əsr ərəb tarixçisinin əsərini tədqiq edərkən maraqlı tarixi faktla rastlaşır. Ərəb xilafətinin başçısı Xəlifə Müaviyənin (661–680) Qafqaz Albaniyasına hücumu başlamazdan əvvəl ölkədə hansı tayfaların yaşadığını öyrənmək, hərbi kəşfiyyət xarakterli məlumatlar toplamaq məqsədilə əl-Curhumiyə verdiyi göstəriş nəticəsində hə-

Alban kilsələri - tariximizin qədim izləri

saxtalaşdırılmasından bəhs edən "Alban kilsələri – tariximizin qədim izləri" adlı sənədli videoçarx hazırlayıb. Beynəlxalq internet məkanında, sosial şəbəkələrdə ingilis, rus, türk, fars, ərəb, gürcü, fransız, ukrain, ispan və alman dillərində yayınlanacaq videoçarx xarici ölkələrin Azərbaycanda akkredite olunmuş səfirlik və nümayəndəliklərinə, dünyanın nüfuzlu kütləvi informasiya vasitələrinə göndərilib.

Qədim tarixi, mədəniyyəti və abidələri ilə hər zaman dünya tarixçilərinin diqqətini çəkmiş Qafqaz Albaniyası xristianlığın dünya üzərində yayıldığı ilk ölkələr sırasındadır. Tarixi mənbələrə görə eramızın I yüzilliyində bu ərazilərə Yerusəlim və Suriya xristian missionerlərinin gəlişi burada ilk xristian icmalarının yaranmasına səbəb olmuşdur.

Həmin mənbələrdə erməni Qriqoryan kilsəsindən fərqli olaraq, Alban həvəri kilsəsinin yaranma tarixinin Yerusəlim kilsəsi,

kidə Kiş məbədini tikdirərkən: "Bu, bizim mənəvi mərkəzimiz, ziya aldığımız ilk məkanımızdır" dedi qeyd edilir. Əsərdə, həmçinin xristianlığın Albaniyada ilk təbliğatçısı olmuş Yeliseyin Şeki şəhəri yaxınlığında öldürüldüyü və orada dəfn olunduğu bildirilir. Xristianlığın Qafqaz Albaniyasında Ermənistan məfhumundan xeyli əvvəl yayıldığı erməni katolikosu Avraamın albanlara ünvanladığı məktublarından birində də öz əksini tapır: "Bizimkindən əzəli olan Alban patriarxlığının taxtı əvvəllər bizimlə (ermənilərlə) həmfikir idi".

Qafqaz Albaniyası haqqında yazılmış tədqiqatlara görə V–VIII əsrlərdə bu ərazilərdə 12 yepiskopluq fəaliyyət göstərirdi: Kabalaka (Qəbələ), Qaşua, Yeuta, Amaras, Tsri, Balasakan (Şeki), Girdiman, Mets-Koqmank, Mets-Irank, Haband, Partav (Bərdə) və Gəncəsər (Kəlbəcər). 552-ci ildə Alban kilsəsinin başçısı Müqəddəs Ata Abbas iqamətgahını Çoladan

sinə uyğun olaraq, Alban Həvvari kilsəsi erməni Qriqoryan kilsəsinin tabeliyinə verilir. Bununla da Alban kilsəsi müstəqilliyinə son qoyulur.

Qədim Qafqaz tarixinin ən tanınmış tədqiqatçılarından olan görkəmli Rusiya tarixçisi, professor İlya Pavloviç Petruşevski (1898–1977) öz tədqiqatlarında faktlara istinadən tarix boyu ermənilər tərəfindən Albaniya ərazilərinin erməniləşdirilməsi, "Alban kilsəsi" məfhumunun məhv edilərək, "erməni kilsəsi" kimi qələmə verilməsi fəaliyyətinin məqsədyönlü və davamlı şəkildə aparıldığını, Qarabağda yerləşən tarixi abidələrin heç zaman erməni mədəniyyətinə mənsub olmadığını bildirir.

Tanınmış "erməni tarixçisi" Nikolay Adonts (1871–1942) öz tədqiqatlarında erməni əhalisinin Qarabağın dağlıq hissəsində heç zaman hər hansı nüfuz sahibi olmadığını bildirir.

Məşhur şərqşünas alim, aka-

min ərazilərdə türklərin üstünlük təşkil etdiyi, tayfalararası ümumi ünsiyyət dilinin türk dili olduğu müəyyən edilir.

Qafqaz Albaniyası tarixini tədqiq edən bir çox mənbələr Alban Katolikosu Taxtının IV–V əsrlərdə Dərbənddəki Çola monastırında, VI–VII əsrlərdə Bərdə monastırında, VIII–IX əsrlərdə Ağdərədəki müqəddəs Yelisey monastırında, X–XV əsrlərdə Kəlbəcərdəki Xudavəng monastırında, XV–XIX əsrlərdə Gəncəsər monastırında yerləşdirildiyini bildirir.

Arxeologiya, etnoqrafiya, antropologiya elmləri Azərbaycan xalqının formalaşmasında, etnogenezində albanlarla birgə yaşayışın əhəmiyyətli rol oynadığını müəyyən edir. Məşhur Azərbaycan eposu "Kitabi-Dədə Qorqud"un baş qəhrəmanı, "Oğuz elinin başçısı Qalın Oğuz"un, eləcə də igidlərin arxası "Salur Qazan"ın əsərdə "albanların başçısı" (II boy) kimi təqdim edilməsi Alban-Azərbaycan əlaqələrinin qədim köklərindən xəbər verir.

Tarixi sənədlərdə Azərbaycan xalqının əcdadlarının qədim dövrlərdə xristianlığa tapındığı və təbii ki, Oğuz ellərində, tarixi Alban-Azərbaycan torpaqlarında adları bu günə qədər olduğu kimi saxlanılan vəng-məbəd, kilsə və monastırlarda ibadət etdikləri bildirilir.

Min illərdir Azərbaycanda qorunub saxlanılan çoxlu sayda Alban xristian məbədləri – Kiş (Şeki), Xudavəng, Gəncəsər (Kəlbəcər), Gümük, Ləkit, Qum (Qax), Avey (Qazax), Cotari (Qəbələ) və s. kimi məbədlər bu gün də xalqımız tərəfindən müqəddəs ibadətqah kimi ziyarət edilir, Azərbaycan dövləti tərəfindən mühafizə olunaraq qorunub saxlanılır.